

A-2983-

~~Aado Rull~~

Endine Tartu kommerskooli õpetaja.

2880^e

1919.

Õigekirja algharjutused

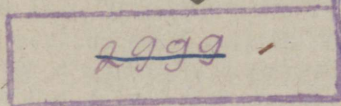
algkoolide ja keskkoolide
alamate klasside jaoks.

II. vihk

100 harjutust; nende juures tarwiliku
seletused ja märkused.

Trüki jaoks korraldanud ja trükki toimetanud

V. Tamman.

Tartus, 1919.

Sisukord.

	Lhk.
Lause. (Eelseletus ja näitused)	3
1. Jutustavad laused. (Harjutus № 1)	3
2. Küsivad laused. (Harjutus № 2)	4
3. Hüüdlauseid. (Harjutus № 3)	4
4. Segaharjutus (№ 4)	5
Alus. (Eelseletus ja harjutused № 5 ja 6)	5
Ütlus. (Eelseletus ja harjutused № 7—13)	6
Ainsus ja mitmus. (Eelseletus ja harj. № 14—19 ja 67)	9
Kõrvalised lauseliikmed. Eelseletus ja harjutus	
küsimuse pääle: keda, mida? (№ 20)	12
Harjutused küsimuste pääle: kuidas? (№ 21)	12
„ „ „ missugune? (№ 22)	13
„ „ „ millal? (№ 23)	14
„ „ „ kelle, mille? (№ 24, 36, 38, 40, 42)	14
„ „ „ kellega, millega? (№ 25—30, 34)	15
„ „ „ kellela, millela? (№ 31—32, 35)	17
„ „ „ kellel, millel? (№ 33, 37, 39, 41)	17
„ „ „ kellele, millele? (№ 43)	20
„ „ „ kellelt, millelt? (№ 44)	20
„ „ „ kuhu? (—le) (№ 45)	21
„ „ „ kus? (—l) (№ 46)	22
„ „ „ kust? (—lt) (№ 47)	22
„ „ „ millesse, kuhu? (№ 48)	23
„ „ „ milles, kus? (№ 49)	23
„ „ „ millest, kust? (№ 50 ja 52)	24
„ „ „ millesse, kuhu? (№ 51)	24
„ „ „ milleks, missuguseks? (№ 53)	26
„ „ „ milleni, kust saadik? (№ 54)	26
„ „ „ kellena, millena? (№ 55)	27
Võrdlemine. (Harjutused № 56—60)	28
Määrsõna võrdlemine. (Harjut. № 61)	29
Olevik ja minevik. (Eelseletus ja harjut. № 62—66)	30
Lõpp -ki ja -gi. (Harjutus № 68)	34
Lühendatud asesõnad. (Harjutused № 69—72)	35
Täishäälikute muutumine b, d, g kadumise	
korral. (Harjutused № 73—74)	38
Liitlause. (Harjutused № 75—98)	39
Koondatud lause. (Eelseletus ja harjutus № 99)	46
Nimetus (Hüüdalus). (Eelseletus ja harjutus № 100)	48

Lause.

Eelseletus. Lause on mõte, mis sõnades on avaldatud. Iga lause seisab koos sõnadest. Mõtteid võib sõnadega ära ütelda, võib aga ka ilma ütlemata üles kirjutada. Lause on seega üteldud ehk üleskirjutatud mõte.

Laused on, näit.: Kirp kargab. King hõõrub jalga. Võtke varas kinni! Kus sa käisid, sokukene? Kes kannatab, see kaua elab. Kuidas lind, nõnda laul.

Lause lõpul seisab punkt (.), küsimismärk (?) ehk hüüdmärk (!). Lause algab ikka suure tähega.

1. Märkus. Laused, mis midagi rahulikult toonil jutustavad, nimetatakse jutustavateks lauseteks. Jutustava lause lõpul seisab ikka punkt.

Harjutus. Kirjutage järgmised jutustavad laused ära ja pange iga lause algusele suur täht ning lõpule punkt:

Ratas veereb | vesi voolab | lehmad ammuvad |
hobused hirnuvad | koer on truu | kass on tige | kõis
läks katki | töö jäi pooleli | naer ei riku nahka | pajust
ei saa palki | ilma ei saa soojaks kütta | raha ajab rattad
käima | pikk jalg astub pika sammu | suur pala ajab
suu lõhki | vana karu ei õpi tantsima | käbi ei kuku
kännust kaugele | tühi kott ei seisa püsti | penil ei püsi
vorst kaelas | kuidas lükkad, nõnda läheb | mis sa külvad,
seda ka lõikad | kus jõud ei aita, sääal aitab nõu | kui
kaev tühi, siis vesi kallisk | mida heledam valgus, seda
tumedamad varjud.

2. Märkus. Laused, milles midagi küsitakse, nimetatakse küsivateks lauseteks. Küsiva lause lõpul seisab ikka küsimismärk.

Harjutus. Kirjutage järgmised küsivad laused ära ja pange iga lause algusele suur täht ning lõpule küsimismärk:

Miks nii kurb on minu süda | miks küll nii kohavad kevadised veed | kes need säääl sammuvad mööda teed | kuhu on kõik lilled jäänud | kas ema südant tunnend sa | millal lõpeb igav tee | miks sa magad, mehikene | miks sul pisar silmas | kuidas käib nüüd sinu käsi | kui kaua peab see nõnda kestma | õrn ööpik, kuhu tõttad sa | kena päike, kas sa väsind oled | mu linnuke, miks tegid metsa pesa | miks tuksatad, süda, mul põues | kas ikka veel tahate uinuda | kus sa käisid, sokukene | mis sa sööd, sokukene | kuidas karjud, sokukene | miks sa nutad, lillekene | kas sa rasket hingevalu, hellake ka tunda said | kas tunnend maad, mis Peipsi piirilt käib Läänemere rannale | oled sina see, kes Iisraelis tüli teeb.

3. Märkus. Laused, milles midagi kästakse, keeldakse, kutsutakse, pakutakse, palutakse, soovitakse, kahetsetakse, parastatakse — ehk üleüldse hüütakse, nimetatakse hüüivateks lauseteks ehk, lühemalt, hüüdlauseteks. Hüüdlause lõpul seisab ikka hüüdmärk (ehk õhkamise märk).

Harjutus. Kirjutage järgmised hüüdlauseid ära ja pange iga lause algusele suur täht ning lõpule hüüdmärk:

Tulge kokku, küla lapsed | ärka üles, isakene | tõuse üles, taadikene | paista jälle, lahke päike | käi välja künast, solk ja risu | mu süda, ärka üles | tuleks pea õhtuke | ah, kui niipalju, niipalju ei sajak | oh, kui rasked on mu päevad | võta kinni veerev laine | kel kõrvad on kuulda, see kuulgu | ilus oled, isamaa | isamaa, õitse sa | isa-

maa, kasva sa | isa, anna neile andeks | küll oli ilus
mu õieke | missugune inetu ilm | pea parem pool suud
kinni | mu lapsed, ärge riielge | söö, sõber, ära häbene |
tee nagu oleksid kodus | eest ära | tee lahti | viimaks
ometi | hääd ööd.

4. Segaharjutus. Kirjutage järgmised laused ära, pange iga lause algusele suur täht ja lõpule — jutustavale lausele punkt, küsivale küsimismärk ja hüüdlausele hüüdmärk:

Terav kirves leiab kivi | päike, ära jäta oma lapsi
maha | kõik pilved ei anna vihma | kust sa tuled, tuule-
kene | üks mädamuna rikub kõik pudru | õitse ja haljenda,
eestlaste maa | nälg on kõige parem kokk | mu süda,
ärka üles | pisar, kust sa siia said | kogujal on ikka
pillaja kannul | kõik lumi ei lange lagedale | miks sa
vilgud, tähekene | kõht teab oma aega paremini, kui
kell | lained, kuhu te ruttate | kuidas käänd, nõnda käbi |
kus tuld, säääl suitsu | istuta, poeg, isa iluks põõsakene |
mida enam koeri, seda vedelam lake | kes korra põlenud,
see kardab tuld | oh tulge, tuuled, ja laulge, lained | uinu,
süda, õnne süles — ära ärkagi sa üles | magus on mullas
magada.

Alus.

Eelseletus. Igas lauses räägitakse mõnest asjast. See sõna, mis räägitavat asja nimetab, on lause alus. Alus vastab küsimuste peäle kes? ehk mis? Elusate asjade kohta (mis liiguvad), küsitakse kes?, eluta asjade kohta — mis?

Näit.: Kirp kargab. (Kes kargab?)

Ratas veereb. (Mis veereb?)

Siin on sõnad kirp ja ratas lause alused.

5. Harjutus. Kirjutage järgmistele küsimustele vastused. Iga lause algusele kirjutage suur täht ja lõpule punkt. Ühtlasi tõmmake alusele kriips alla:

Kes lendab? Mis valutab? Kes närib? Mis õitseb? Kes kasvab? Mis voolab? Kes laulab? Mis põleb? Kes roomab? Mis kustub? Kes ronib? Mis tuksub? Kes nõelab? Mis kõrvetab? Kes muneb? Mis suitseb? Kes tuhnib? Mis kajab? Kes ujub? Mis paistab? Mis lõhnab? Kes kargab?

Vastused valige järgmiste sõnade seast:

Kes? Kala, madu, kana, mesilane, lind, orav, vares, uss, laps, siga, rott, konn, kukk, kirp.

Mis? Täht, mets, vesi, päike, hammas, veri, valgus, lill, nõges, tuli, roos, süda, küünel, maja, seep, pää, lamp.

6. Harjutus. (Loomade häälitsemine). Vastake iga küsimuse pääle ise lausega ja tõmmake ühtlasi alusele kriips alla:

Kes: haugub? hirnub? kaagutab? hulub? näub? krooksub? kraaksub? mürab? määgib? ammub? piriseb? sumiseb? vilistab? plaksutab? lõõritab? kudrutab? vidistab? kädistab? sirtsu? piiksub? rõhib?

Vastused valige järgmiste sõnade seast:

Siga, varblane, konn, teder, hiir, pääsuke, vares, koer, sitikas, hobune, lammast, kana, õöpik, kass, lehm, kärbes, lööke, sääsk, mesilane, harakas, kuldnokk, härg, hunt.

Ütlus.

Eelseletus. Sõna, mis ütleb — mis alus teeb, nimetatakse ütluseks.

Näit.: Kukk laulab. (Mis teeb kukk?)

Jänes jookseb. (Mis teeb jänes?)

Neis lausetes on sõnad laulab ja jookseb ütlusteks.

7. Harjutus. Vastake iga küsimuse pääle ise lausega ja tõmmake ühtlasi ütlusele kriips alla:

Mis teeb: laps? sulane? soldat? kalanik? kaupmees? kassipoeg? lehm? hobune? mesilane? kass? öövaht? kokk? haige? sepp? voorimees? sant? puusepp? kirjanik? uss? rott?

Vastused: nõelab, põeb, küünistab, magab, künnab, õpib, kilkab, kerjab, mängib, luuletab, marsib, taob, mäletseb, õngitseb, keedab, sõuab, sõidab, valvab, hammustab, veab, roomab, müüb, närib, raiub, nutab, hõõveldab, äestab, sööb.

8. Märkus. Pange tähele ja pidage meeles! Sõnad, mis ütlevad — mis keegi teeb, lõpevad ikka tähega **b**.

Näit.: Laps magab. Ema valvab.

Harjutus. Järgmistes lausetes kirjutage pooleli jäetud ütlused valmis ja pange iga lause lõpule tarvilik märk:

Tuul puh... Meri lainet... Laineke liig... Laevake kiig... Laevnik laul... Päike veer... Kuu tõus... Täht sär... Sool sul... Piip hais... Valgus kust... Päev lõp... Öö alg... Tuul tuk... Mets mag... Oja vulis... Kannel helis... Jalg ast... Käsi kats... Tõsi tõus... Vale vaj... Isa kog... Poeg pill... Rahu kosut... Vaen kaot... Ema hellit... Isa karist... Naer lõbust... Nutt kurvast... Vesi tilg... Tuli vilg...

9. Märkus. Ütlus ütleb ka, missugune on alus ehk kuidas ta on.

Näit.: Uni on magus.
Ootamine on igav.
Uks on lahti.

Neis lausetes on ütlusteks sõnad: on magus, on igav, on lahti.

Harjutus. Kirjutage vastused järgmiste küsimuste pääle:

Missugune on: meri? vikat? look? nuga? tina? sulg? kivi? savi? torn? tee? lumi? vesi? suhkur? sool? pipar? veri? tuli? jää? kuld? süsi? mesi? tint? äädikas? taevas? liiv? pilt? päike?

Vastused: kallis, sõre, kollane, kõrge, terav, sügav, must, vedel, raske, mage, kõver, nūri, pikk, ilus, valge, õige, soe, kerge, pehme, magus, sitke, palav, mõru, hele, sinine, punane, porine, külm, hapu, soolane, odav kibe, lai.

10. Harjutus. Vastake iga järgnev küsimus ühe lausega. Ühtlasi tõmmake vastustes alusele õige, ütlusele aga laineline joon alla:

Mis on: sulav? õitsev? tuiskav? maitsev? kõikuv? kõlisev? põrisev? voolav? veerev? tilkuv? põlev? läikiv? vahutav? kõrvetav? mühisev? lainetav? lõhnav? haisev? murduv? aurav?

Vastused: kannel, ratas, õun, sool, lill, vesi, suhkur, õli, raha, klaas, lumi, veri, jää, kera, supp, mesi, puu, seep, tuli, liiv, trumm, nõges, vanker, liha, kõrs, meri, sõnnik, õhk, laev, roos, piim, muna, mets, kuld, tuul, oks, turvas, järv.

11. Märkus. Ütlus ütleb ka, mis asi on alus:

Näit.: Mõõk on sõjariist.
Lääts on kaunavili.
Luts on kala.

Neis lausetes on ütlusteks sõnad: on sõjariist, on kaunavili, on kala.

Harjutus. Kirjutage vastused järgmiste küsimuste päale ja tõmmake ühtlasi ütlusele kriips alla:

Mis asi on: kirves? saan? kapp? lusikas? regi? saag? kahvel? säng? vanker? hõövel? tool? kulp? vikat?

tõld? riiul? viiul? nuga? jalgratas? kannel? laud? reha?
orel? taldrik? naaskel? pasun? nõel? tass? klaver? ader?

Vastused: toariist, tööriist, söögiriist, mänguriist, sõiduriist.

12. Harjutus. Mis on: õun? saun? kaer? toop?
mänd? king? kask? ait? nisu? porgand? pirn? laut?
saabas? peet? pang? vest? küün? kartul? lepp? kuub?
oder? rehi? tamm? kasukas? ploom? vann? jakk? paju?
naeris? pastal?

Vastused: jalakate, kehakate, puuvili, teravili, juurvili,
hoone, nõu, puu.

13. Harjutus. Kes on: kilk? silk? tuvi? havi?
lõvi? liblikas? ööpik? särg? kurg? kärbes? varblane? põder?
teder? lutikas? latikas? vares? jänes? mesilane? tihane?
siga? säga? sääsk? kiisk? sipelgas? heeringas? lammas?
kotkas? ahvenas?

Vastused: kala, lind, putukas, nelijalgne.

Ainsus ja mitmus.

Eelseletus. Niisugune sõnakuju, mis ühestainsast asjast
ehk nähtusest räägib, nimetatakse ainsuseks. Need
sõnakujud aga, mis mitmest ehk paljudest asjadest räägivad,
nimetatakse mitmuseks.

Näit.: Ainsus: Kukk laulab. Konn krooksub.

Mitmus: Kuked laulavad. Konnad krooksuvad.

Siin on sõnad: kukk, konn, laulab, krooksub — ainsuses;
ja sõnad: kuked, konnad, laulavad, krooksuvad — mitmuses.

Pange tähele ja pidage meeles, et mitmuses sõnade
lõpul ikka **d** kirjutatakse.

14. Harjutus. Kirjutage järgmised laused mitmusesse:

Kana muneb. Kala ujub. Tuli põleb. Kera veereb.
Tuul puhub. Sool sulab. Hääl kõlab. Kuul lendab.

Moon õitseb. Ruun hirnub. Hiir närib. Müür seisab.
 Roos lõhnab. Nõel torkab. Koer haugub. Saun suitseb.
 Päev lõpeb. Öö algab. Oja voolab. Karu ümiseb. Lõvi
 mõirgab. Hiir piiksub. Kana kaagutab. Nõges kõrvetab.

15. Harjutus. Kirjutage järgmised laused ainsusesse:

Lapsed kilkavad. Kitsed kargavad. Oksad kõiguvad.
 Metsad mühavad. Saksad sõidavad. Vitsad peksavad.
 Vihmad kosutavad. Lehmad mäletsevad. Silmad vaatavad.
 Kõrvad kuulavad. Sõrmed näitavad. Nurmed haljendavad.
 Kingad pigistavad. Mängud lõbustavad. Pommid lõhkevad.
 Lilled lõhnavad. Kassid mängivad. Püssid pauguvad.
 Konnad hüppavad. Pannid suitsevad. Pillid hüüavad.
 Trummid põrisevad. Vurrid veerevad. Narrid naeravad.

16. Märkus. Pange tähele muutumist sõnades:

t — d: noot — noodad, laut — laudad;
 k — g: look — loogad, rõuk — rõugud;
 p — b: toop — toobid, kaup — kaubad.

Harjutus. Kirjutage järgmised laused mitmusesse:

Piip on pigine. Pliit on tuline. Kõök on aurune.
 Roop on tahmane. Peet on punane. Taat on tusane. Eit
 on pahane. Rauk on tõbine. Laut on virtsane. Loik on
 mudane. Sööt on roheline. Vaip on villane. Look on
 pajune. Paat on põline. Söök on soolane. Saun on suitsune.
 Tee on porine. Kera on ümmargune. Muna on pikergune.
 Kraav on sopane.

Eeskuju. Piibud on pigised. Pliidid on tulised.

17. Märkus. Pange tähele muutumist sõnades:

pp — p: lipp — lipud, näpp — näpud;
 tt — t: patt — patud, kott — kotid;
 kk — k: sikk — sikud, sukk — sukad jne.

Harjutus. Kirjutage järgmised laused mitmusesse:

Näpp on nobe. Pakk on jäme. Jutt on hale. Lõpp on kole. Kukk on tige. Kokk on kade. Supp on mage. Rott on väle. Mutt on pime. Täkk on tore. Sukk on kare. Trepp on libe. Sepp on äge. Kepp on sile. Tuletukk on hele. Sibul on kibe. Nurm on lage. Öö on jahe. Sõel on tihe. Kivi on kare. Hääl on tume.

Eeskuju. Näpud on nobedad. Pakud on jämedad.

18. Märkus. Pange tähele muutumist sõnades:

p — b: lamp — lambid, kirp — kirbud, kulp — kulbid;
t — d: pilt — pildid, vänt — vändad, hurt — hurdad;
k — g: palk — palgid, kark — kargud, ronk — rongad.

Harjutus. Kirjutage järgmised laused mitmusesse:

Kirp kargab. Hunt hulub. Kilk laulab. Part ujub. Mirt õitseb. Sirp lõikab. Välk purustab. Sant kerjab. Võrk kuivab. Lamp suitseb. Kark toetab. Pilt on ilus. Vänt on kõver. Kont on kõva. Part on ahne. Silk on soolane. Ronk on must. Pink on raske. Kork on kerge. Hurt on julge. Kurt ei kuule. Palk ei painu. Tulp ei murdu. Nelk ei lõhna. Pump ei tööta. Hobune on tark. Mesilane on virk.

(nd — nn, rd — rr, ld — ll, rs — rr).

19. Harjutus. Kirjutage järgmised laused mitmusesse:

Lind laulab. Vend vaidleb. Põld haljendab. Pird põleb. Rind valutab. Sild on lai. Tund on igav. Hind on odav. Rand on liivane. Tald on nahkne. Kõrs kõigub. Õrs liigub. Vars murdub. Pars on tahmane. Tõrs on tühi. Mõrd on püügiriist. Tõld on sõiduriist. Karukold on taim. Mänd on okaspuu. Kihelkond on suurem, vald on vähem.

Kõrvalised lauseliikmed.

Eelseletus. Alus ja ütlus on kõige tähtsamad sõnad igas lauses. Nemad on lause p ä ä l i i k m e d. P ä ä l e aluse ja ütluse võib lausel veel teisi liikmeid olla, mis vastavad mitmesuguste küsimuste p ä ä l e. Need on lause k õ r v a l i s e d l i i k m e d. Igale kõrvalisele lauseliikmele on ka oma nimi antud, kuid siin ei ole nende nimesid veel tarvis teada. Ainult nende küsimusi on tarvis tundma õppida.

(Keda, mida?)

20. Harjutus. Täiendage järgmised laused, nagu seda all antud eeskuju näitab:

Lammas annab (mida?). Jänes kardab (keda?). Kütt laseb (mida?). Voorimees joodab (keda?). Magaja näeb (mida?). Sulane veab (mida?). Naine lüpsab (keda?). Lehm annab (mida?). Kell näitab (mida?). Ema armastab (keda?). Isa tõmbab (mida?). Hobune pelgab (mida?). Koer närib (mida?). Mesilane korjab (mida?). Koer vihkab (keda?). Tüdruk pesseb (keda?). Teenija saab (mida?). Kass luurab (keda?). Lamp näitab (mida?). Laps püüab (keda?). Kuld ei karda (mida?). Süda pumpab (mida?).

Eeskuju. Lehm annab p i i m a.

Vastused: K e d a ? liblikat, kassi, lammast, koera, hobust, lehma, last, hiirt, rotti.

M i d a ? mett, piitsa, verd, tuld, villa, piima, palka, aega, püssi, und, piipu, konti, vett, sõnnikut.

(Kuidas?)

21. Harjutus. Täiendage järgmised laused sõnaga, mis vastavad küsimuse p ä ä l e: k u i d a s ? :

Orav ronib (kuidas?). Ööpik laulab ... Mesilane nõelab ... Tuul puhub ... Meri mühab ... Koer vaa-
tab ... Soldat kõnnib ... Õhk voolab ... Õhutee viib ...

Pääsuke lendab ... Vasikas karjub ... Kutsikas mängib ...
 Lamp seisab ... Käsi liigub ... Hammas valutab ...
 Sipelgas töötab ... Kana lendab ... Päike paistab ...
 Jänes jookseb ... Laps nutab ... Kana nokib ... Laul
 kõlab ... Umbrohi tärkab ...

Vastused: Kuidas? vägevasti, tugevasti, virgasti, hirmsasti, kindlasti, hoolsasti, koledasti, õigesti, kiiresti, osavasti, halvasti, heledasti, mahedasti, haledasti, ilusasti, valusasti, sirgesti, julgesti, valjusti, nobedasti, tihedasti, väledasti.

Märkus. Pange tähele ja pidage meeles, et nende sõnade lõpp on ikka **-sti**. (Mõned kirjutavad **-ste**, näit.: halvaste, aga see ei ole õige).

(Missugune?)

22. Harjutus. Vastake järgmiste küsimuste päale tervete lausetega:

Missugune koer ei hammusta? M. veri ei värise?
 M. ratas ei karju? M. maa ei taha vett? M. pakk nõuab
 tublit kiilu? M. sõna kihutab vihale? M. võti avab kõik
 lukud? M. vikat niidab laia kaare? M. viljapää on ikka
 kerge? M. kivi ei sammeldu? M. vesi ei lähe haisema?
 M. pala ajab suu lõhki. M. kott ei seisa püsti? M. kirves
 leiab kivi? M. kõht ajab tööle? M. luud pühib hästi?
 M. karu ei õpi tantsima? M. käsi leiab leiba? M. kana
 ei leia teri?

Vastused valige järgmiste sõnade seast:

Pikk, suur, kõrge, uus, vana, vaga, virk, pime, surnud,
 tühi, märg, kibe, kuldne, terav, määritud, halb, jäme, näljane,
 julge, kõrge, veerev, seisev, uus, vana, virk, paha.

(Millal ?)

23. Harjutus. Vastake järgmiste küsimuste pääle tervete lausetega :

Millal on päevad pikad? M. on ööd pikad? M. sulab lumi? M. lendavad lõokesed ära? M. tõuseb päike? M. kustub valgus? M. säravad tähed? M. tehakse tööd? M. minnakse kirikusse? M. käiakse saunas? M. lähevad kanad õrrele? M. lähevad laisad tööle? M. on nuga nüri? M. on Muri Kiisule kuri? M. ilmub vikerkaar? M. lööb valku? M. kustuvad tähed? M. on leib kallis? M. põevad põllud? M. pauguvad püssid? M. välguvad mõõgad?

Vastused valige järgmiste sõnade seast:

Hommikul, õhtul, päeval, öösel; suvel, talvel, kevadel, sügisel; laupäeval, pühapäeval, äripäeval; tihti, harva, sagedasti, ikka, vara, hilja, koidu ajal, põua ajal, vihma ajal, nälja ajal, sõja ajal, äikese ajal, jahi ajal, lahingu ajal.

(Kelle, mille?)

24. Harjutus. Vastake järgmiste küsimuste pääle tervete lausetega :

Mille pind lainetab? Kelle silmad läigivad? Kelle sarved on harulised? Mille kaldad on kõrged? Kelle jäljed väetavad põldu? Mille jalg ei astu? Mille silm ei näe? Mille kõrv ei kuule? Mille pää ei mõtle? Mille keel ei kõnele? Mille hambad ei valuta? Mille suu ei tunne maiku? Mille sõrm ei karda külma? Mees on (mille) pää? Silm on (mille) peegel? Vask on (kelle) kuld? Surm on (mille) palk? Häll on (kelle) voodi? Vakk on (mille) mõõt? Malk on (kelle) palk? Sits on (kelle) siid?

Vastused: Kelle? peremehe, lapse, kassi, põdra, hundi, vaese, sandi, varga, koera.

Mille? lambi, vilja, võtme, vanni, järve, nõela, mere, naela, vee, sae, patu, hinge, koti, ahju, kinda, kirve, tooli, jõe, kruusi, perekonna.

Märkus. Sama otstarbega on ka harjutused: № 36, 38, 40 ja 42.

(Kellega, millega?)

25. Harjutus. Täiendage järgmised laused sõnaga, mis vastab küsimuse pääle kellega, millega?:

Siga tuhnib (millega?). Vähk pigistab (millega?). Kana ei kakle (kellega?). Kokk tülitseb (kellega?). Laps näitab (millega?). Eit vaidleb (kellega?). Kass lööb (millega?). Taat tõreleb (kellega?). Saks sõidab (millega?). Orav viskab (millega?). Metsavaht kõneleb (kellega?). Mölder mõõdab (millega?). Sulane künnab (millega?). Aednik kaevab (millega?). Lehm tõukab (millega?). Hobune lööb (millega?). Peremees riidleb (kellega?). Kass pureleb (kellega?). Sepp taob (millega?). Lind sööb (millega?).

Vastused: Kellega? eidega, taadiga, sepaga, kütiga, kukega, sulasega, rotiga, koeraga.

Millega? käpaga, nokaga, ninaga, näpuga, sõraga, sarvega, kabjaga, sõrmega, haamriga, jalaga, labidaga, matiga, adraga, käbiga, saaniga, tõllaga.

Märkus. Pange tähele ja pidage meeles: sõnadel, mis vastavad küsimuse pääle: kellega? ehk millega? on lõpuks ikka -ga.

(Millega?)

26. Harjutus. Kirjutage järgmistes lausetes pooleli jäetud sõnad valmis, nagu eeskuju näitab:

Rukist lõigat... sirb... Sõnnikut laotat... harg...
 Kalu püüt... nood... Hobust sunnit... piits... Nägu
 pest... seeb... Vett veet... vaad... Tuld tõmmat...
 tik... Aega viidet... jut... Lõnga kedrat... vok...
 Leili visat... kap... Habet aet... noa... Palli visat...
 käe... Riideid puhastat... harj... Hobust juhitud... ohj...
 Heina riisut... reh... Kaupa ostet... rah... Põldu künt...
 adr... Puid raiut... kirv... Suppi helbit... lusik...
 Rohtu niidet... vikat... Koeri tõrjut... kep... Tolmu
 pühit... lap... Kartulid mõõdet... vak... Teri kant...
 kot...

Eeskuju: „Sööki tõstetakse kulbiga“.

27. Harjutus. Kirjutage samad laused (№ 26) järgmisel kujul:

„Sööki tõsteti kulbiga“.

28. Harjutus. Kirjutage samad laused (№ 26) järgmisel kujul:

„Sööki on tõstetud kulbiga“.

29. Harjutus. Kirjutage samad laused (№ 26) järgmisel kujul:

„Sööki tõstetagu kulbiga“.

30. Harjutus. Kirjutage samad laused (№ 26) järgmisel kujul:

„Sööki tõstetavat kulbiga“.

(Milleta?)

31. Harjutus. Kirjutage samad laused (№ 26) järgmisel kujul:

„Ei tõsteta sööki kulbita“.*)

Märkus. Pange tähele ja pidage meeles: sõnadel, mis vastavad küsimuse päale milleta? ehk kellela? on lõpuks ikka **-ta**.

(Milleta?)

32. Harjutus. Kirjutage järgmistes lausetes pooleli jäetud sõnad nii valmis, et nad vastaksid küsimuse päale: milleta?:

Tuli põleb suits... Töö on tehtud tüli... Jõgi voolab müra... Saia süüakse isu... Õlut juuakse janu... Sai maitseb ka või... Ma elan mure... Päike põletab armu... Suits ei tõuse tule... Pilv ei sõua tuule... Adra... ei minda kündma. Nooda... ei minda kalu püüdma. Liha... võib elada. Leiva... on raske läbi saada. Hooletu mees on hobuse... Laisk naine on lammaste... Au ei anta asja..., ega tarkust tasu... Maja naise... on kui pere kassi...

(Kellel, millel?)

33. Harjutus. Kirjutage järgmistest sõnadest laused: (Vaata eeskju!)

Silm — kulm. Nõel — silm. Lill — lõhn. Kaev — vinn. Pang — sang. Meri — äär. Hääl — kõla. Linn — nimi. Tamm — tüvi. Kirik — torn. Torn — rist. Maja — uks. Uks — hing. Laev — tüür. Laul — viis. Pill — hääl.

*) **Märkus.** Harilikult üteldakse „ilma kulbita“, kuid sõna „ilma“ on siin täiesti üleliigne. — Ärgu hoolitagu sellest, et paljud neist lausetest sellel (№ 31) kujul on mõtte poolest õige viletsad ja mõned otse vigased (näit.: Hobust võib ka ohjaga sundida, aega ka mänguga viita, leili toobiga visata jne.), sest tähtis ei ole siin eestkätt mitte mõte, vaid ilma ütlev kääne oma lõpuga, mida see harjutus väga hästi esitab.

Kraav — kallas. Nael — pää. Saun — lava. Talu — pere.
 Hoov — värav. Laev — mast. Pudel — kael. Maja — katus.
 Puu — juur. Püss — pära.

Eeskuju. Muna on koor.

34. Harjutus. Kirjutage samadest (№ 33) sõnadest laused järgmisel kujul:

„Muna on koorega“.

35. Harjutus. Kirjutage samadest sõnadest (№ 33) laused järgmisel kujul:

„Muna ei ole kooreta“.

36. Harjutus. Kirjutage samad sõnad (№ 33) nõnda, et esimene sõna vastaks küsimuse pääle mille?:

Eeskuju. Muna koor. Silma kulm. Nõela silm.

(Kellel, millel?)

37. Märkus. Pange tähele muutumist sõnades:

kk — k: kukk — kukel, vokk — vokil;

pp — p: sepp — sepal, lipp — lipul;

tt — t: rott — rotil, jutt — jutul.

Harjutus. Kirjutage laused järgmistest sõnadest: (Vaata eeskuju!)

Kukk, hari, punane. Täkk, kael, tore. Sikk, habe, pikk.
 Kokk, moka, rasvane. Sepp, käsi, tugev. Lipp, lattu, sile.
 Kapp, lukk, kallis. Jutt, lõpp, hale. Pakk, ots, jäme.
 Kott, suu, lai. Supp, maik, soolane. Sukk, sääre, pikk.
 Kepp, pide, kõver. Sapp, maik, mõru. Pütt, põhi, ümarik.
 Kullerkupp, nupp, kollane. Mutt, küüned, pikad. Kütt,
 silmad, terased. Trepp, astmed, kõrged. Vokk, jalad,
 nõrgad. Lepp, lehed, rohelised. Rott, hambad, teravad.

Eeskuju. Tikul on terav ots.

38. Harjutus. Kirjutage samadest sõnadest (№ 37) laused järgmise eeskuju järele:

„Tiku ots on terav“.

39. Märkus. Pange tähele muutumist sõnades:

k — g: piik — piigil, luik — luigel;
 p — b: roop — roobil, kaup — kaubal;
 t — d: taat — taadil, eit — eidel jne.

Harjutus. Kirjutage laused järgmistest sõnadest:
 (Vaata eeskuju!)

Look, rõngas, raudne. Kööök, lagi, tahmane. Vaat, prunt, paras. Pliit, auk, ümmargune. Luuk, uks, uus. Taat, piip, pigine. Piip, kaas, vaskne. Mõök, tupp, nahkne. Roop, vars, pikk. Seep, vaht, valge. Tiik, kallas, madal. Ait, trepp, kõrge. Laut, aken, väike. Eit, vokk, hää. Luik, kael, pikk. Vaik, lõhn, meeldiv. Kaup, hind, kallis. Rauk, jõud, nõrk. Toit, maik, hää. Juut, kaup, halb. Peet, juur, magus.

Eeskuju. Räägul on lihtne pesa.

40. Harjutus. Kirjutage samadest (№ 39) sõnadest laused järgmise eeskuju järele:

„Räägu pesa on lihtne“.

41. Märkus. Pange tähele muutumist sõnades:

nd — nn: lind — linnul;
 ld — ll: tõld — tõllal;
 rd — rr: kord — korral;
 rs — rr: õrs — õrrel.

Eeskuju. Linnul on kena pesa.

Harjutus. Kirjutage samasugused laused järgmistest sõnadest:

Mänd, tüvi, sirge. Kand, juured, tugevad. Vend, silmad, sinised. Põld, pind, tasane. Sild, käsipuud, uued. Tõld, teljed, raudsed. Kuld, hind, kallis. Muld, värv, must. Sard, toed, nõrgad. Mõrd, kurk, kitsas. Kard, ääred, teravad. Tõrs, põhi, kindel. Kõrs, sõlmed, kõvad. Vald, kirjutaja,

tubli. Kihelkond, kirik, kena. Perekond, nimi, kuulus. Jaanalind, suled, kallid. Karukold, tüvi, roomav. Väerind, kord, vali.

42. Harjutus. Kirjutage samadest sõnadest (№ 41) laused järgmise eeskuju järele:

„Linnu pesa on kena“.

(Kellele, millele?)

43. Märkus. Näit.: koer — koerale, kass — kassile, hiir — hiirele jne.

Pange tähele muutumist sõnades:

t — d: pilt — pildile, rent — rendile, hurt — hurdale;
k — g: palk — palgile, ronk — rongale, tark — targale;
p — b: tulp — tulpale, lamp — lambile jne.

Kirjutage järgnevad laused ära ja muutke klammerdesse sulutud sõnad nii, et nad vastaksid küsimuse päale kellele? ehk millele?:

(Jagaja) jäävad näpud. (Vahetaja) jäävad valjad. Aeg on igav (ootaja). Kopik on kallis (kerjaja). Kaup on kallis (ostja). Raha on odav (müüja). Pilv ruttab (pilv) järele. Kass (hiir) armu ei anna. Konn meeldib (konn). Lill naeratab vastu (lill). Pole vaja nuga (koer) ega kahvelt (kass). Välk järgnes (välk). Ronk meeldib (ronk). (Silk) ei võeta võid kõrvale. (Kurt) ei maksa kõnet pidada. Kuum (kulp) viga ei tee. Kõrs (sirp) vastu ei hakka. Pisut ei jätku suurele (hulk). Igale (sort) määrati oma hind.

(Kellelt, millelt?)

44. Märkus. Rahvas räägib harilikult „venna käest“, „õe käest“ jne., parem ja ilusam on aga ütelda vennalt, õelt jne.

Üteldakse, näit.: Poeg päris isa käest talu.
Parem on aga: Poeg päris isalt talu.

Harjutus. Kirjutage ja parandage samuti järgmised laused ära.

Meil tuleb abi Jumala käest. Nõu tarvis küsida targema käest. Nõrk leiab tugevama poolt toetust. Noor saab vana käest juhatust. Kuu saab oma valguse päikese käest. Pilv saab tuule käest oma kiiruse. Põllud saavad pilve käest karastust. Lille käest saab liblikas leiba. Ei otsi rikas kehva poolt abi. Ei küsi isand orja käest luba. Tark rumala käest nõu ei küsi. Hiir kassi poolt armu ei leia. Laps palugu andeks vanemate käest. Juur saab toitu lehtede käest. Mees vahetas hobuse mustlase käest. Väeti otsib abi vägeva poolt. Pimeda käest ei või ilutunnet nõuda.

Lisamärkus. Pange tähele ja pidage meeles: sõnadel, mis vastavad küsimuse pääle kellelt? ehk millelt?, on lõpuks ikka -lt.

45. Märkus. Harilikult üteldakse: Kündja läks põllu pääle. Parem on aga: Kündja läks põllule.

Harjutus. Kirjutage ja parandage samuti järgmised laused ära:

Laev purjetas mere pääle. Orav istus oksa pääle. Söök toodi laua pääle. Kari aeti kesa pääle. Karjane istus kivi pääle. Tädi istus tooli pääle. Töld sõitis silla pääle. Raamat kukkus põranda pääle. Oinas jooksis orase pääle. Vares lendas katuse pääle. Istu oma koha pääle! Pane kotid vankri pääle! Lilled pannakse akna pääle. Kirjad viiakse posti pääle. Kirik ehitati mäe pääle. Ei jäetud kivi kivi pääle. Kõik lumi ei lange lageda pääle. Kõik kanad ei mahu õrre pääle. Ema viis hälli heinamaa pääle. Väsinud pää vajus padja pääle. Ei kõik mahu marjamaa pääle, muist jääb ikka karjamaa pääle. Aeg aitab konnamätta pääle.

46. Märkus. Harilikult üteldakse: Mees künnab põllu pääl. Parem on aga: Mees künnab põllul.

Harjutus. Kirjutage ja parandage samuti järgmised laused ära:

Mere pääl mässab torm. Laev kiigub lainete pääl. Laps magab ema põlvede pääl. Sääsk tantsib härja turja pääl. Rohi ei kasva karjatee pääl. Raamatu koht ei ole põranda pääl. Haua pääl õitseb kanarpik. Laua pääl aurab lihapäts. Tooli pääl tukub perenaine. Pingi pääl pikutab peremees. Oksa pääl uinub linnukene. Nõmme pääl närtsib lillekene. Nurme pääl hüppab tallekene. Järve pääl sõuab kalanik. Niidu pääl naeravad heinalised. Katuse pääl vidistavad pääsukesed. Seinte pääl tantsivad varjud. Kallaste pääl kasvavad lilled. Töld jäi silla pääl peatama. Kass jäi akna pääl kükitama. Mere pinna pääl laksuvad lained. Toa lae pääl krabistavad rotid.

47. Märkus. Harilikult üteldakse: Pere tuli põllu päält. Parem on aga: Pere tuli põllult.

Harjutus. Kirjutage ja parandage järgmised laused samuti ära:

Mere päält tulevad suured lained. Niidu päält kostab vikati helin. Sääsk lahkus härja turja päält. Töld sõitis silla päält minema. Mäe päält paistab kirik kaugele. Järve päält kostavad aeru löögid. Palk kisti palgi päält maha. Kott veeres vankri päält maha. Ei tohi haua päält lille noppida. Ma kardan kalda päält alla vaadata. Kanad lähkuvad õrre päält vara. Kivi veeretati tee päält ära. Orav hüppab oksa päält oksa pääle. Liblik lendab õie päält õie pääle. Laps ronis tooli päält laua pääle. Lill pandi laua päält akna pääle. Paat heljub laine päält laine pääle.

Mees astus mätta päält mätta pääle. Põllu päält põllu pääle lendavad varblaste parved. Jäätüki päält jäätüki pääle hüppavad mehed.

(Mille sisse = millesse = kuhu?)

48. Märkus. Harilikult üteldakse: Vanker vajus muda sisse. Parem on aga: Vanker vajus mudasse.

Harjutus. Kirjutage ja parandage samuti järgmised laused ära:

Org uppus udu sisse. Lind lendas põõsa sisse. Mees vajus mõtete sisse. Lehed langesid lainete sisse. Pilve sisse kadus päikese kiir. Voogude sisse vajus päike. Laul tungis kuulaja hinge sisse. Joodik pani talu pudeli sisse. See mees ei jää iialgi häda sisse. Las kogub rammu rusika sisse! Laps korjab marju kübara sisse. Värisedes kadus pisar habeme sisse. Kana jäi taku sisse siplema. King on pori sisse kadunud. Lind peitis enese rohu sisse. Laps lõi noaga sõrme sisse. Kalad pannakse ämbri sisse. Vili puistatakse kottide sisse. Kohvi valatakse tasside sisse. Kartulid korjatakse korvide sisse. Käed pistetakse taskute sisse.

(Mille sees = milles = kus?)

49. Märkus. Harilikult räägitakse: Ära siga koti sees osta! Parem on aga: Ära siga kotis osta!

Harjutus. Kirjutage ja parandage samuti järgmised laused ära:

Mulla sees on magus magada. Ahju sees hõõguvad tulised söed. Kätki sees magab väetikene. Põõsa sees laulab linnukene. Õhu sees keerlevad kotkad. Vee sees mängivad kalad. Silma sees läigib leinapisar. Valgus

mängib kaste tilkade sees. Veri voolab ja tuksub soonte sees. Surnud puhkavad haudade sees. Sääsed siginevad loikude sees. Konnad asuvad tiikide sees. Ülekohus ei seisa koti sees. Häda sees leitakse mitu nõu. Oras ei ole veel salve sees. Loll saab ka kiriku sees peksa. Linnul on puuri sees igav olla. Kilk laulab korstna prao sees. Karu oli kaera sees käinud. Lepiku sees ei kasva tala, vihma lombi sees valaskala. Villad vaka sees, takud laka sees.

(Mille seest = millest = kust?)

50. Märkus. Harilikult üteldakse: Hääl kostab metsa seest vastu. Parema aga: Hääl kostab metsast vastu.

Harjutus. Kirjutage ja parandage samuti järgmised laused ära:

Külm kisub kindad tasku seest välja. Suits tõuseb korstna seest taeva poole. Ahju seest voolab suitsu välja. Mulla seest tärkab noor rohi. Oru seest tõuseb udu üles. Pilve põue seest lendas välk. Osav kisub ka kivi seest leiva välja. Kokk poetab herneid kaunade seest. Jõgi tõusis välja kallaste seest. Lind igatseb puuri seest välja. Ei mõista kala mõrra seest põgeneda. Laps leidis põõsa seest linna pesa. Pilvede seest sajab vihma, rahet ja lund. Vett võetakse kaevu seest. Seenid korjatakse metsa seest. Pudeli seest on halvem juua kui klaasi seest. Suits läheb ahju seest korstna sisse. Toit tõsteti paja seest kausside sisse. Kohvi valatakse kannu seest tasside sisse. Vili aeti salve seest kottide sisse. Kägu lendas kuusiku seest kopli sisse.

(Kellesse, millesse, kuhu?)

51. Märkus. Sõnadel, mis vastavad küsimuse päale kellesse? ehk millesse?, on lõpuks ikka **-sse**.

Harjutus. Kirjutage järgmistes lausetes pooleli jäetud sõnad valmis, nii et nad vastaksid küsimuse päale kellesse, millesse ehk kuhu?

Ära puutu ohak... See kõik ei puutu minu... Nälg ajab hundi küla... Talv tõrjub karu pesa... Tütar toob pidu pere... Siil tõmbas enese kera... Kirves puutus kivi... Vihm ei jää taev... Päike paistab akn... Edev vahib ikka peegl... Rahvas voolab kirik... Viha pigistatakse rusik... Oma kukl... ei näe keegi. Käsk anti talust talu... Kerjus käib majast maja... Linnud lendavad põhjast lõuna... Tuuled puhuvad läänest ida... Kõik ma panin paber..., raiusin kõik raamat...

(Kellest, millest, kust?)

52. Harjutus. Kirjutage järgmistes lausetes lõpetamata sõnad nii valmis, et nad vastaksid küsimuste päale kellest, millest ehk kust?

Paju... ei saa palki. Hund... ei saa karjakoera. Käbi ei kuku känn... kaugele. Meest peetakse sõna..., hõrga sarv... Nutt tõuseb tihti naer... ja naer nut... Sädem... saab tuli, sõna... tüli. Oras... tuntakse vilja, tegud... meest. Ei väsi keegi teise töö... ega võõra vaev... Rikk... talu... osta hobune, vaes... pere... võta naine. Pole kasu pimedal prillid... ega kurdil kõnetraad... Vaim tüdineb rõõm... ja väsib valu... Tuul... ei või keegi elada. Lind ei lenda pesa... kaugele. Kõrts... algas mitme eksitee. Luht läigib lilled... Põllumees räägib vilj..., kaupmees raha..., soldat sõj..., madrus mer... Särk tehakse lõuend..., lõuend lõngad..., lõngad linad... Müürid tehakse kivid..., seinad palkid..., lagi laudad... ja katus laastud...

(Kelleks, milleks, missuguseks?)

53. Märkus. Mõnel pool räägitakse valesti: Kits ei kõlba kärnerist (ehk koguni kärnerisse). Kõik herved ei kee pehmest (ehk ka pehmesse). Õige on siin ainult kärneriks, pehmeks.

Harjutus. Kirjutage järgmistes lausetes pooleli jäetud sõnad valmis, nii et nad vastaksid küsimuse pääle kelleks, milleks ehk missuguseks?:

Eeskuju. Kits ei kõlba kärneriks.
Kõik herved ei kee pehmeks.

Ühendus teeb tugev... Aeg teeb halbi targem...
Ilma ei saa sooj... kütta. Keegi pole meistr... sündinud.
Varest ei saa valg... pesta. Merd ei saa tühj... tõsta.
Iga õis ei kõlba eht... Mõõk ei kõlba künniriist... Tühi
kõht on sundij... Kass annab saba pand... Vaev teeb
vana... ja mure must... Naer muutub tihti nut... ja nutt
naer... Kuri mees vananeb parem..., kuri naine aga
pahem... Kes kopik... loodud, see kopik... jääb. Laps
sirgub meh... Tuul paisub torm... Pää läheb mure
pärast hall... Silm läheb rõõmu sunnil niisk... Veel
pimedam... muutus öö. Tümin selja taga läks kõvem...
Vaidlemine läks ikka ägedam... Pulmakoda muutus nutu-
koj...

(Kelleni, milleni, kust saadik?)

54. Märkus. Räägitakse nii: Vanker vajus teljest saadik porisse.

Parem on aga: Vanker vajus teljeni porisse.

Harjutus. Kirjutage ja parandage samuti ära järgmised laused. Pooleli jäetud sõnad aga kirjutage nii valmis, et nad vastaksid küsimuse pääle milleni?:

Vesi ulatas rinnast saadik. Part õgib enese täis kurgust saadik. Tuul keerutab tolmu pilvedest saadik. Sukasääred ulatavad põlvedest saadik. Inimene õpib eluots. . . Taeva. . . tõusku me priiuse loit! Viimase veretilg. . . tahame võidelda. Peegel ulatab pörandast lae. . . See jutt on luisatud algusest lõpu. . . Hommikust õht. . . tuiskas lund. Õhtust hommik. . . nägin und. Meri on pinnast põhj. . . läbi uuritud. Mets on äärest äär. . . läbi otsitud. Raamat on kaanest kaan. . . läbi loetud. Rõõm ja mure saadavad meid kätkest haua. . . Surma kardavad kõik lapsest rauga. . . Sind surm. . . küll tahan ma kalliks pidada.

Kellena, millena, (millal, kuidas?)

55. Märkus. Harilikult räägitakse: 1. Lapse-põlves käisin paljaste jalgadega. 2. Suits tõuseb üles nagu sammas. 3. Lehm tarvitab saba piitsa asemel.

Parem on aga: 1) Lapsena käisin paljaste jalgadega. 2) Suits tõuseb üles sambana. 3) Lehm tarvitab saba piitsana.

Harjutus. Kirjutage ja parandage samuti ära järgmised laused:

Suits tungis tuppa nagu pilv. Välgu kombel lendas sõnum üle maa. Kull langeb nagu nool ohvri kallale. Kuu valvab tähti nagu karjane. Kes noores eas nobe, see on ka rauga eas virk. Arst koka asemel ei ole nii kardetav, kui kokk arsti asemel. Kirvest võib küll haamri asemel tarvitada, mitte aga haamert kirve asemel. Sulg sõjariista ametis on väga kardetav. Rand paistab musta riba näol. Kollase lindi näol lookeleb maantee läbi küla. Oskas nagu havi meres ta ujuda, oskas kulli kombel õhus ta lennata, oskas hundi näol väljal ta hüpata.

Võrdlemine.

Näit.: Kuusk on kõrge; kask on ka kõrge; kuusk on kasest kõrgem. Siin võrreldakse kuuske ja kaske kõrguse poolest.

56. Harjutus. Kirjutage laused järgmistest sõnadest: (Vaata eeskuju!)

Kerge (kivi, kork). Pehme (vill, harjus). Uhke (kukk, kana). Raske (raud, puu). Sirge (ritv, look). Julge (jänes, koer). Must (tint, pori). Suur (järv, meri). Külma (rahe, vihm). Paks (paber, papp). Kallis (kuld, tina). Tark (kana, muna), Kõver (ais, look). Tugev (hiir, lõvi). Sügav (kaev, kraav). Terav (nõel, nael). Vedel (veri, vesi). Lõbus (töö, tants). Palav (tuli, suits). Kaval (koer, kass).

Eeskuju. Kuusk on kõrgem, kui kask.

57. Harjutus. Samadest sõnadest (№ 56) kirjutage laused järgmise eeskuju järele:

„Kuusk on kasest kõrgem“.

58. Harjutus. Samadest sõnadest (№ 56) kirjutage laused järgmise eeskuju järele:

„Kask on küll kõrge, aga kuusk on veel kõrgem“.

Pidage meeles: Komma „aga“ ees.

59. Pange tähele:

tige — tige**dam**, sage — sage**dam**,
tore — tore**dam**, hale — hale**dam**.

Niisugustel sõnadel on võrdlevas vormis ikka lõpp **-dam**.

Harjutus. Kirjutage laused sõnadest: (Vaata eeskuju!)

Tige (koer, kass). Magus (mesi, piim). Kibe (sinap, sibul). Libe (savi, jää). Sile (kivi, klaas). Nobe (kana, ani). Väle (jänes, koer). Jahe (päev, õõ). Kare (vill, siid). Tore (kukk, kana). Lage (heinamaa, karjamaa). Kobe

(leib, sai). Mõru (tubak, sibul). Jäme (kõis, nõör). Pime (taevas, maa). Rabe (jää, klaas). Sõre (kruus, liiv). Tihe (sõel, sari). Pime (õhtu, öö).

Eeskuju. Tiiger on koledam, kui lõvi.

60. Harjutus. Samadest sõnadest (№ 59) kirjutage laused järgmise eeskuju järele:

- I. „Tiiger on lõvist koledam“.
- II. „Lõvi on küll kole, aga tiiger on veel koledam“.

Märkus. (Komma „aga“ ees).

Määrsõna võrdlemine.

Pange tähele: Lõoke laulab ilusasti, aga ööpik laulab veel ilusamini.

Magus: magus**asti** — magus**amini**.

Kindel: kindl**asti** — kindl**amini**.

Virk: virg**asti** — virg**amini**.

sage: saged**asti** — saged**amini**.

kole: koled**asti** — koled**amini**.

61. Märkus: Mõned räägivad ja kirjutavad „julgeste“ ja „julgemine“, aga see ei ole õige ega ilus. Lõpud on siin ikka **-sti** ja **-mini**.

Harjutus. Kirjutage laused järgmistest sõnadest: (Vaata eeskuju!)

Valus: nõelama (mesilane, erilane). Magus: maitseb (mesi, piim). Osav: ronima (ahv, orav). Tugev: puhuma (tuul, torm). Vägev: kohama (mets, meri). Julge: vaatama (inimene, koer). Sirge: kõndima (soldat, ohvitser). Kiire: lendama (vares, pääsuke). Vali: karjuma (vasikas, mullikas). Kindel: seisma (tool, pudel). Kärmas: kargama, (kirp, konn). Hirmus: piinama (nälg, janu). Hele: paistma (kuu, päike). Väle: jooksnia (koer, jännes). Hale: huluma

(tuul, koer). Nobe: nokkima (kukk, kana). Mahe: kõlama (laul, mäng). Tihe: tärkama (vili, umbrohi).

Eeskuj. „Ööpik laulab lõokesest ilusamini“.

„Lõoke laulab ilusasti, aga ööpik laulab veel ilusamini“.

Märkus. Pange tähele, et „aga“ ees tuleb siin ikka komma kirjutada.

Olevik ja minevik.

Eelseletus. Olevik räägib tegevusest nii, et ta nagu praegu veel alles sünnib. Minevik räägib sellest, mis juba on sündinud.

Näit.:

Olevik:

Lind laulab.

Ratas veereb.

Mina nutan.

Sina naerad.

Tema õpib.

Meie räägime.

Teie künnate.

Nemad sõuavad.

Minevik:

Lind laulis.

Ratas veeres.

Mina nutsin.

Sina naersid.

Tema õppis,

Meie rääkisime.

Teie kündsite.

Nemad sõudsid.

62. Harjutus. Kirjutage vastused nende küsimuste pääle, mis harjutuses № 5 on antud, minevikus.

Eeskuj. Lill õitses.

63. Märkus. Pange tähele: kuidas kirjutatakse niisugused sõnad:

ta: kannatama, kasvatama, kuivatama, veeretama jne.

sta: vilistama, joonistama, armastama, karistama jne.

nda: parandama, kisendama, ühendama, alandama jne.

lda: hädaldama, heegeldama, avaldama, usaldama jne.

rda: ohverdama, ähvardama, veiderdama, vooderdama.

Harjutus. Kirjutage järgm. laused olevikust minevikku: Ühtlasi pange x asemele d ehk t, nagu sääl peab olema!

Kana kaagu x ab. Teder kudru x ab. Nurm haljen x ab.

Vesi virven x ab. Meri laine x ab. Nõges kõrve x ab.

Õde heegel x ab. Vend hõõvel x ab. Kass küünis x ab.

Koer hammus x ab. Tuul ähvar x ab. tormiks tõus x a.

Päike põle^{ab} armu^a. Ema ohver^{ab} elu lapse eest.
 Tuul kolis^{ab} akna luukidega. Isa päran^{ab} talu pojale.
 Kütt halas^{ab} noore hirve pääle. Nutt vähen^{ab} valu.
 Naer ülen^{ab} rõõmu. Silm aval^{ab} hinge saladusi.
 Aeg kuiva^{ab} kõik pisarad. Vesi peegel^{ab} taevast ja pilvi.
 Tuul kustu^{ab} nõrga tule. Valelik õien^{ab} valet valega.
 Roog kummar^{ab} tuule ees. Suits vinger^{ab} taeva poole.

64. Eelseletus. Õppige pähe järgmine sõna muutmine ja pidage meeles, kuidas lõpud kirjutatakse.

(Lootma).

Olevik:

Mina loodan.
 Sina loodad.
 Tema loodab.
 Meie loodame.
 Teie loodate.
 Nemad loodavad.

Minevik:

Mina lootsin.
 Sina lootsid.
 Tema lootis.
 Meie lootsime.
 Teie lootsite.
 Nemad lootsid
 (ehk lootsivad).

Samuti muudetakse: kiidan — kiitsin, laidan — laitsin, sõidan — sõitsin, toidan — toitsin, keedan — keetsin jne.

Pange tähele: Neil sõnadel on olevikus **d**, minevikus aga **t**.

Harjutus. Kirjutage järgmised laused olevikust minevikku:

Mina söödan kanu. Sina joodad hobuseid. Meie heidame magama. Teie sõidate minema. Nemad mõõdavad maad. Naised keedavad kama. Mina kardan konna. Sina tahad süüa. Meie laidame laisku. Teie kiidate virku. Nemad loodavad Looja pääle. Tuuled muudavad oma sihti. Mina niidan hoolega. Sina viidad aega. Meie köidame vihud kokku. Teie võidate vaenlased ära. Nemad peidavad end ära. Lapsed täidavad ema käsku. Linnud toidavad poegi. Meie saadame külalisi.

65.

(Hoidma, kandma).

Olevik :**Minevik :**

Mina hoian, kannan.

Mina hoidsin, kandsin.

Sina hoiad, kannad.

Sina hoidsid, kandsid.

Tema hoiab, kannab.

Tema hoidis, kandis.

Meie hoiame, kanname.

Meie hoidsime, kandsime.

Teie hoiate, kannate.

Teie hoidsite, kandsite.

Nemad hoiavad, kannavad.

Nemad hoidsid, kandsid
(ehk hoidsivad, kandsivad).

Samuti muudetakse: sõuan — sõudsin, jõuan — jõudsin, leian — leidsin, võian — võidsin, nõuan — nõudsin, hüüan — hüüdsin, püüan — püüdsin, annan — andsin, künnan — kündsin, tunnen — tundsin, murren — mürdsin.

Neil sõnadel langeb olevikus d välja, minevikus aga tuleb ta tagasi ja ei hooli sellest midagi, et täht „s“ enda kõrval d-tähte ei salli: kõigis neis sõnades kirjutatakse minevikus ds.

Harjutus. Kirjutage järgmised laused olevikust minevikku:

Pilved sõuavad taeva all. Jutud leiavad uskujaid. Kassid murravad hiiri. Mehed künnavad kesa. Mina hoian karja. Sina nõuad palka. Meie hüüame appi. Teie püüate kalu. Nemad jõuavad koju. Mina tunnen häbi. Sina annad andeks. Meie kanname vett. Teie künnate maad. Hundid murravad hobuseid. Koer hoiab oma peremehe poole. Üks laevnik sõuab ja kaldale jõuab. Mina murren tüki leiba ja võian võid pääle. Soldatid annavad vaenlasele tuld.

66. (Õppima, tuupima, tampima).

Olevik :**Minevik :**

Ma õpin, tuubin, tambin.

Ma õppisin, tuupisin, tampisin.

Sa õpid, tuubid.

Sa õppisid, tuupisid.

Ta õpib, tuubib.

Ta õppis, tuupis.

Me õpime, tuubime.

Me õppisime, tuupisime.

Te õpite, tuubite.

Te õppisite, tuupisite.

Nad õpivad, tuubivad.

Nad õppisid, tuupisid.

Pange tähele : Minevikus on sõna raskem kui olevikus.

Samuti kui „õppima“ muutuvad veel sõnad:

- 1) nopin — noppisin, lepin — leppisin, klopın — kloppisin, ripun — rippusin;
- 2) pakun — pakkusin, rikun — rikkusin, tukun — tukkusin, pakin — pakkisin;
- 3) kütin — küttisin, pletin — plettisin, notin — nottisin j. t.

Samuti kui „tuupima“ muutuvad veel sõnad:

- 1) kaabin — kaapisin, loobin — loopisin, kraabin — kraapisin;
- 2) räägin — rääkisin, liigun — liikusin, kõigun — kõikusin;
- 3) küüdin — küütisin, laudin — lautisin j. t.

Samuti kui „tampima“ muutuvad veel sõnad:

- 1) helbin — helpisin, kärbin — kärpisin, kõmbin — kõmpisin;
- 2) kolgin — kolkisin, märgin — märkisin, kingin — kinkisin;
- 3) rendin — rentisin, voldin — voltisin, pandin — pantisin j. t.

Märkus. Minevikus on **pp**, **tt**, **kk** ainult pärast lühikest täishäälikut. Pika (kahekordse) ja kaksiktäishääliku järel, samuti ka mõne teise umbhääliku järel peab aga **p**, **t**, **k** kirjutama.

Harjutus. Kirjutage järgmised laused olevikust minevikku:

Mina nopin marju. Sina õpid laulmist. Kass lakub piima. Mädamuna rikub pudru. Meie klopime ukse pihta. Teie tukute laua ääres. Riided ripuvad varnas. Vaenlased lepivad ära. Juut pakub halba kaupa. Kütt notib maha jäneseid. Tütarlaps pletib juukseid. Hobune upub ojasse.

Mina tuubin ajalugu. Sina kraabid heinu kokku. Koer kaabib kivi kõrval. Tuul loobib lehti laiali. Meie pruugime palju raha. Teie räägite väga vähe. Laevad liiguvad lainetel. Oksad kõiguvad tuule käes. Püssid pauguvad. Koerad hauguvad.

Mina helbin suppi. Sina tambid putru. Aednik kərbib puie latvu. Külma kargib aiateivastega. Meie rendime talusid. Teie tõlgite laule.

67. Märkus. Eesti keeles ei salli harilikult täht **S** enese kõrval tähti **b, d, g**, vaid nõuab tähti **p, t, k**. Meie nägime aga juba № 65, et on juhtumisi, kus **S** ei saa midagi parata, vaid peab **d**-ga leppima. On veel teisigi juhtumisi, kus **S** peab **b, d, g** tähtedega rahul olema. Pange tähele!

Ainsus :

Raudne reha.

Umbne ilm.

Kahejalgne loom.

Mitmus :

Raudsed rehad.

Umbesed ilmad.

Kahejalgsed loomad jne.

Aga: Lihtne — lihtsad, vaikne — vaiksed, vaskne — vasksed jne.

(ds, bs, gs).

Harjutus. Kirjutage ainsusest mitmusesse järgmised laused:

Raudne roop ei karda tuld. Umbne ilm teeb meele tusaseks. Kolmejalgne pink seisab kindlasti. Kardne lusikas läheb roostetama. Hoogne tuul raputab puid. Põudne põld nõuab vihma. Õudne kõne rikub tuju. Kärge leib on kerge. Nüüdne hind on soolane. Argne samm on ettevaatlik. Ühekülgne seletus on vildak. Kahekordne lõng on tugev. Esialgne plaan on puudulik. Ümberkaudne mets on tuttav. Üleliigne taim tuleb välja kitkuda. Vanaaegne asi tuleb alles hoida. Moodne king ei ole odav. Kuldne rist särab päikese paistel. Lihtne toit ei riku seedimist. Vaikne tuul ei tõsta laineid. Viltne kübar ei karda vihma. Nahkne vöö on vastupidav. Kahepaikne loom elab vees ja maal. Vaskne nõu on seest ära tinutatud.

Lõpp -ki ja -gi.

68. Märkus. Harilikult üteldakse: Loll saab ka kirikus pekka. Parem on aga: Loll saab kirikuski pekka.

Kirjutage ja parandage samuti ära järgmised laused:

Osav kisub ka kivist leiva välja. Okaspuud on ka talvel haljad. Ka koerad tunnevad häbi. Ka sead ei roo-

jasta oma pesa. Ka pastal peab endast lugu. Ka raud läheb murdes katki. Tarvis on ka täna tööd teha. Seda ei unusta ma ka surres mitte. Ka loomad näevad und. Ka lindudel on oma mured. Ka loll võiks sellest aru saada. Tuli ei jäta ka varna seina. Kõrreke ei suuda ka pääsukest kanda. Ka mesi ei maitse surejale. Ka nõrgemad saivad oma osa. Ka unes ei pääse ma piinast. Ka õnnes ei olnud ta rõõmus. Paha inimene ei tule ka paludes mitte. Ka härg*) tunneb surmahirmu. Seda kisa peaks ka kurt kuulma. Seda liha ei sööks ka hunt mitte. Seda ei annaks suile ka vend andeks. Seda meest ei saa ka juut petta. Sellest ei suuda ka tark aru saada. Seda ei pese ka seep puhtaks. Laual on ka lamp kustunud. Ka kirp ei mõistaks paremini karata. Ka leib*) lõppes neil otsa. Ka sääsk kardab surma. Sellest ei või ka sulg*) kergem olla.

Lühendatud asesõnad.

69. Märkus. „Mina“ asemel üteldakse mõnikord **ma**, „sina“ asemel **sa**, „tema“ = **ta**, „meie“ = **me**, „teie“ = **te**, „nemad“ = **nad**. Niisamuti „minu“ = **mu**, „sinu“ = **su**, „tema“ = **ta**.

Need lühendatud sõnad kirjutatakse kõik ühekordse **a, e, u** tähega.

Harjutus. Kirjutage järgmised laused ära ja pange sõredalt trükitud sõnade asemele lühendatud vormid:

Mina olen väike karjane. Kus sina käisid, soku-kene? Mis tema ütles selle kohta? Meie künname uuesti söötide pinda. Meie külvame lootust ka vanasse rinda. Küll teie näete, mis teie saate. Nemad otsivad üles meie haudade künkad. Nemad ehivad õitega roh-

*) Pea meeles: **b, p, d, t, g, k, s** ja **h** järel kirjutatakse sõna sees **p, t, k** (mitte **b, d, g**), näit.: kumbki, leppki, undki, siiski, härgki, leibki, sulgki jne.

tunud rünnad. Oh kui rasked on minu päevad! Seda kõik minu vennad näevad. Minu isamaa, minu õnn ja rõõm, kui kallis oled sina! Sinu üle Jumal valvaku! Tema olgu sinu kaitseja! Kulda ega hõbedat ei leita meie maalt. Saaniga sõitsin mina sohinal. Lained, kuhu teie ruttate? Miks sina nutad, lillekene? Nema ei tea, mis nemad teevad. Sinu sõna on minu jalale lambiks. Ainult sääl on puhas vesi, kus tema voolab tasakesi. Kui sinu teod pole truud, ei siis usta sinu suud.

70. Märkus. Lühendatud sõnad: „Minul“ = **mul**, „sinul“ = **sul**, „temal“ = **tal**, „kellel“ = **kel**, „sellel“ = **sel**, „millel“, „millal“ = **mil** kirjutatakse kõik ühe-kordse l-iga.

Harjutus. Kirjutage järgmised laused ära ja pange sõredate sõnade asemele lühendatud vormid:

Minul on rutt ees, sinul taga. Pole temal mõistust põrmugi! Kellel jänu, sellel jalad. Kellel vägi, sellel võimus. Maja oli sellel ajal ehitatud, millal korstnaid veel ei tuntud. Siin kiikus häll kord minul ja ka minu isadel. On sinul raha, siis on sinul ka sõpru. Käed temal ei täida käsku. Kuld-rannake, millal jõuab laev sinu kaldale? Kellel tarkus pääs, sellel ohjad käes. Ei lähe minul meelest see tund. On sinul endal tublid tiivad, tuhat teed sind taeva viivad. Nälg on küll kõige parem kokk, aga temal pole midagi patta panna. Ei ole kõik õnnelikud, kellel õnne on.

71. Märkus. I. Minule = **mulle**, sinule = **sulle**, temale = **talle**. Lauludes lühendakse sõnu **mulle**, **sulle**, **talle** veel ja visatakse nimelt **e** otsast ära. Nii saame II. sulle = sull', mulle = mull', talle = tall'. Neis lühendatud sõnades kirjutatakse ära jäetud **e** asemele haak ehk apostroof.

Harjutus. Kirjutage järgmised laused ära ja pange sõredate sõnade asemele lühemad vormid:

I. Laena minule kannelt, Vanemuine! Seda ma sinule andeks ei anna. See tegi temale palju nalja. Kuidas sina minule, nõnda mina sinule. See sõna lõikas temale nagu nuga südamesse. Loo minule, Jumal, puhas süda! Temale naljalt ametit ei anta. Minu sõna olgu sinule pandiks. Mis minule jutustad, koidiku tuul? Sikuke, sikuke, kuni sinul sarv, hirmu ei tee sinule oinaste parv.

II. Sulle, Sulle, Jehoova, tahan laulda. Jutusta mulle juhtumisi. Ei too talle tröösti ükski vägi. Eesti maa, sulle annan suud. Sulle olen end andnud, mu isade maa.

72. Märkus. Tehke vahet järgmiste sõnade vahel:

maa ja ma (mina),	ei saa	ja sa (sina);
(mesi) mee ja me (meie),	tee	ja te (teie);
muu ja mu (minu),	suu	ja su (sinu);
(vahu-) mull ja mul (minul),	tall (talleke)	ja tal (temal);
(seina-) kell ja kel (kellel),	(sepa) sell	ja sel (sellel).

Kirjutage järgmised laused ära ja pange sinna, nagu peab olema:

x	asemele	aa	ehk	a,
o	asemele	ee	ehk	e,
s	asemele	uu	ehk	u,
v	asemele	ll	ehk	l.

M_x reisin m_x ja mere pääl. Kas s_x ikka v_ol aru ei s_x? M_o sõber oli keegi m_o. S_o on s_o südame mõõdup_o. M_o sõime kõik selle m_o ära. Seda lollust t_o küll ei t_o. M_x ei s_x s_o kõnest aru. M_o keegi ei näinud m_o pisaraid, kui ainult kahvatu k_o. Isam_x, õitse s_x! Se_v sepa_v on osav se_v. Mu_v oli ilus seebi-mu_v. Ei näita ke_v aega sellele, ke_v silmad näha ei suuda. Süles

oli ta> lamba ta>. Ke> kõht täis, se> leib ei maitse. Muru a> m< päris m<. S< ähvardusi m< ei karda. Kü> m< tuleme, kui t< aga kutsute. Kui s< nii ei t<, siis ma s< sõber enam ei ole. Ke> raha ei ole, se> puuduvad ka sõbrad.

Täishäälikute muutumine b, d, g kadumise korral.

73. Märkus. Niisugustest sõnadest, nagu tuba, luba, siga, nuga, kägu, mägi, rida, madu, süsi jne. kaovad **b, d, g** mõnes vormis ära. Siis sünnib täishäälikutes ikka järgmine muutus:

i asemele tuleb e,
u asemele tuleb o,
ü asemele tuleb ö.

(Teised täishäälikud ei muutu).

Näit.: tuba — toakene, siga — seakene, süsi — söekene;
madu — maod, kägu — käod, mägi — mäed;
tugi — toed, tegu — teod, tigu — tiod;
regi — reed, kubu — kood, lugu — lood jne.

Aga: pada — pajad, sõda — sõjad;
sada — sajad, koda — kojad;
rada — rajad, sadu — sajud.

Harjutus. Kirjutage järgmised laused ainsusest mitmusesse:

Siga sööb solki. Tigu roomab pikkamisi. Rida on õige. Viga õpetab. Terav nuga lõikab hästi. Pime tuba on kole. Jõgi viib vee merde. Regi puhkab suvel. Virk käsi leiab leiba. Seisev vesi hakkab haisema. Üksik süsi kustub varsti. Sõjavägi kaitseb isamaad. Kuritegu leiab karistuse. Lagi on valgeks lubjatud. Sõda sööb raha ja joob verd. Pisike pada keeb ruttu üle. Mõtetele järgnes tegu. Vihmasadu joodab maad. Pragu läks ikka laiemaks. Kägu kukub kuusikus. Idu tärkab mullast. Tugi olgu

tugev. Mägi ulatab pilveni. Madu hammustab valusasti. Õlekubu on kergem kui haokubu. Ësimene vagu on raske künda. Suitsujuga vingerdab taeva poole.

Samasugune muutus sünnib järgmistes sõnades:

Kaduma:	kaon,	—	kadusin,	kaõ	—	kaduge!
Pidama:	pean,	—	pidasin,	pea	—	pidage!
Lugema:	loen,	—	lugesin,	loe	—	lugege!
Sugema:	soen,	—	sugesin,	soe	—	sugege!
Taguma:	taon,	—	tagusin,	taõ	—	taguge!
Siduma:	seon,	—	sidusin,	seo	—	siduge!
Kuduma:	koon,	—	kudusin,	koo	—	kuduge!
Pügama:	pöan,	—	pügasin,	pöa	—	pügage!
Küdema:	köen,	—	küdesin,	köe	—	küdege!

Samuti: pugema, tugema, laduma j. t.

Aga: Nägema: näen — nägin, näe — nähke!
Tegema: teen — tegin, tee — tehke!

74. Harjutus. Kirjutage järgmised laused minevikust olevikku:

Mina lugesin raamatut. Sina sugesid juukseid. Tema tagus rauda. Meie pidasime pidu. Teie sidusite vihke. Nemad vedasid puid. Ema pügas lambaid. Õde kodus kangast. Kärbsed pugesid peitu. Säased kadusid ära. Mehed ladusid laudu riita. Kaugel nägin kodu kasvavat. Kull tegi pesa kõrge puu otsa. Meie pidime pühapäeva pühitsema. Tark hobune tuges mäest minnes koormat vastu.

Liidetud lause

(ehk lühemalt: liitlause).

75. Liitlause on ühele lausele (päälause) täienduseks mõni teine (lisalause) külge liidetud.

Näit.: „Otsija leiab“. Küsime: Kes leiab? „Otsija“ asemel võib siin ka vastata: „See, kes otsib“, ehk lühemalt:

„Kes otsib“. Nii saame lihtlause asemele „Otsija leiab“ järgmise lihtlause:

„Kes otsib, see leiab“.

Päälauseks on siin „See leiab“, lisalauseks on aga „Kes otsib“. Päälause ja lisalause vahele kirjutatakse ikka k o m m a .

Harjutus. Kirjutage igast järgmisest sõnast niisugune lihtlause:

- 1) „Tuleja tuleb“.
- 2) „Tulejad tulevad“.

Jagama, koguma, pesema, valima, ronima, küsima, pärima, närima, punuma, ujuma; kannatama, kirjutama, kõlistama, vilistama, jutustama, kisendama, parandama, hõõveldama, heegeldama, tuigerdama, veiderdama, sahkerdama, käima, viima, müüma.

76. Samadest sõnadest (№ 75) kirjutage niisugused lihtlauseid:

- 1) „Kes tuleb, see on tuleja“.
- 2) „Kes tulevad, need on tulejad“.

77. Märkus. Pange tähele muutumist sõnades:

- 1) Õppija õpib (pp — p).
- 2) Rääkija räägib (k — g).
- 3) Rentija rendib (t — d).
- 4) Tukkuja tukub (kk — k).

Harjutus. Kirjutage samasugused lihtlauseid sõnadest:

- 1) Noppima, kloppima, rikkuma, tukkuma, küttime, nottime, lakkuma.
- 2) Loopima, tuupima, kaapima, pruukima, kiikuma.
- 3) Helpima, kärpima, tampima, kinkima, tõlkima, lonkima, pantima, santima.

Eeskuju. Noppija nopib, tukkuja tukub.

78. Harjutus. Kirjutage samad laused (№ 77) mitmusesse:

Eeskuju. Noppijad nopivad, lakkujad lakuvad jne.

79. Harjutus. Samadest sõnadest (№ 77) kirjutage liitlaused järgmiste eeskujude järel:

- 1) „Kes õpib, see on õppija“.
- 2) „Kes räägib, see on rääkija“.
- 3) „Kes rendib, see on rentija“.

80. Harjutus. Samad laused kirjutage (№ 79) mitmusesse:

Eeskuju. Kes nopivad, need on noppijad jne.

81. Harjutus. № 75—80 eeskujul kirjutage samasugused laused järgmistest sõnadest:

- 1) Söötma, jootma, kiitma, laitma, sõitma, võitma, keetma, köitma, saatma, mõõtma.
- 2) Hoidma, leidma, sõudma, jõudma, nõudma, hüüdma, püüdma.
- 3) Andma, kandma, kündma, tundma, murdma.

82. Harjutus. Eelmise (№ 81) eeskujul kirjutage laused järgmistest sõnadest:

- 1) Lõhkuma, pühkima, juhtima, vahtima, ehtima, sihtima, uskuma, kiskuma.
- 2) Kõndima, sundima, vanduma, pilduma.
- 3) Siduma, kaduma, taguma, laduma, lugema, tugema, nägema, vedama, põdema, pügama, kuduma.

Eeskuju. Lõhkuja lõhub, kõndija kõnnib jne.

83. Harjutus. Kirjutage lihtlaused sõnadest: (Vaata eeskujul!)

Paluma — saama. Töötama — väsima. Magama — puhkama. Sööma — kosuma. Külvama — lõikama. Pantima — santima. Õppima — mõistma. Ostma — maksma. Varastama — valetama. Kõnelema — külvama. Kuulama — lõikama. Sõudma — jõudma. Komistama — kukkuma. Haukuma — hammustama. Võitlema — võitma. Tahtma — suutma. Mõtlemata — mõistma. Mõistma — kostma. Janunema — jooma. Isunema — sööma.

Eeskujul. Otsija leiab.

84. Harjutus. Kirjutage samadest (№ 83) sõnadest laused järgmisel eeskujul:

„Kes otsib, see leiab“.

„Kes otsivad, need leiavad“.

85. Harjutus. Kirjutage samadest (№ 83) sõnadest laused järgmisel eeskujul:

„Kes otsis, see leidis“.

86. Harjutus. Kirjutage samadest (№ 83) sõnadest laused järgmisel eeskujul:

„Kes otsivat, see leidvat“.

87. Harjutus. Kirjutage samadest (№ 83) sõnadest laused järgmisel eeskujul:

„Kui sa otsid, siis ka leiad“.

88. Harjutus. Kirjutage samadest (№ 83) sõnadest laused järgmisel eeskujul:

„Kui te otsite, siis ka leiate“.

89. Harjutus. Kirjutage samadest (№ 83) sõnadest laused järgmisel eeskujul:

„Kui sa otsiksid, siis ka leiaksid“.

„Kui te otsiksite, siis ka leiaksite“.

90. Harjutus. Kirjutage laused sõnadest:

Kaup — hind. Kana — muna. Känd — käbi. Külv — lõikus. Mõtted — teod. Nägu — tegu. Meel — keel. Mees — piip. Siga — küna. Lammast — vill. Lehm — piim. Isa — poeg. Ema — tütar. Kokk — söök. Arst — abi. Jalg — saapas. Käsi — kinnas. Pää — bübar. Pakk — talb. Valgus — vari. Maa — mari. Põld — vili.

Eeskuju. Kuidas lind, nõnda laul.

91. Harjutus. Kirjutage laused sõnadest:

Tuult — tuisku. Vaeva — varandust. Varandust — vargaid. Tööd — leiba. Naeru — nuttu. Raiske — kaarnaid. Kiitust — laitust. Kõnelejaid — kuulajaid. Sõutakse — jõutakse. Otsitakse — leitakse. Võideldakse — võidetakse. Tahetakse — suudetakse. Varastatakse — valetatakse. Mõteldakse — mõistetakse. Varandus — süda. Laiskus — puudus. Silm — külm, sõlm — soe. Õhtu — öömaja. Vähe tuld — palju suitsu. Palju päid — palju mõtteid.

Eeskuju. Kus tuld, sääl suitsu.

92. Harjutus. Kirjutage laused järgmistest sõnadest:

Heledam valgus — tumedamad varjud. Rohkem kiisa — vähem villu. Armsam laps — valusam vits. Vaiksem tuul — lähem torm. Higisem nahk — magusam leib. Vaesem sant — suurem kott. Vähem jõudu — enam kiusu. Enam saab — enam läheb. Harvem tuled — armsam oled. Kõrgemale tikud — sügavamale langed. Vanemaks lähed — targemaks saad. Varem — parem. Parem kaup — kallim hind. Enam raha — rohkem sõpru. Suurem häda — lähem abi.

Eeskuju. Mida enam koeri, seda vedelam lake.

93. Märkus. Kui lauses midagi võrreldakse, siis ei kirjutata sõna „kui“ ees mitte kommat.

Harjutus. Kirjutage samasugused laused järgmistest sõnadest:

Naerda — nutta. Õppida — laiselda. Anda — võtta.
Kiita — laita, Leida — kaotada. Elada — surra.
Leppida — jonnida. Koguda — pillata. Aidata — takistada.
Kergendada — raskendada. Ühendada — lahutada. Kasva-
tada — kahandada. Ülendada — alandada. Rõõmustada —
kurvastada. Armastada — vihata. Austada — põlata.
Lubada — keelda. Kosutada — kurnata. Müüa — osta.
Tuua — viia. Sõita — kõndida. Tõendada — salata.

Eeskuju. Parema karta kui kahetseda.

94. Harjutus. Kirjutage laused järgmistest sõnadest:
(Vaata eeskuju!)

(Aga siin otsustage ise, mis on kergem! Sõnad ei ole mitte valmis järjekorras antud).

Koguda — pillata. Küsida — vastata. Vaikida — vaielda.
Leida — kaotada. Ehitada — lõhkuda. Rikkuda — parandada.
Jooksta — kõndida. Äestada — künda. Lugeda — kirjutada.
Niita — riisuda. Kaskida — teha. Tõsta — veeretada.
Saata — minna. Kutsuda — tulla. Anda — lubada.
Laenata — kinkida. Magada — valvata. Süüa — juua.
Sõita — käia. Murda — painutada. Määrida — puhastada.
Kõnelda — kuulata.

Eeskuju. Kergem on istuda kui seista.

95. Märkus. Pange tähele muutumist sõnades:

Õppima: õpitav, õpitakse.
Märkima: märgitav, märgitakse.
Näitama: näidatav, näidatakse.
Vaatama: vaadatav, vaadatakse.

Harjutus. Kirjutage samasugused laused järgmistest sõnadest:

Rikkuma, pakkuma, lükkuma, hukkuma; kinkima, helpima, pilkama, pruukima, loopima, vaatama, näitama; ostma, (ostetav), tõstma, mõistma, päästma; kasvatama, (kasvatatav), veeretama, parandama, (parandatav), ühendama, avaldama, tükeldama, ohverdama.

Eeskuju. Õpitav on see, mida õpitakse.

96. Pühkima: pühitav, pühitakse.
 Vahtima: vahitav, vahitakse.
 Põlgama: põlatav, põlatakse.
 Raiskama: raisatav, raisatakse.

Harjutus. Kirjutage samasugused (vaata eeskuju!) laused järgmistest sõnadest:

Lõhkuma, juhtima, vahtima, vihkama, pühkima, viskama, raiskama, salgama; keetma, (keedetav) kiitma, (kiidetav), laitma, peitma, muutma, mõõtma, kartma (kardetav), püüdma (püütav), hoidma (hoitav), leidma, nõudma, andma (antav), kandma, tundma, murdma (murtav), jätma (jäetav), katma (kaetav), matma (maetav).

Eeskuju. Põlatav on kõik, mida põlatakse.

97. **Märkus.** Pange tähele sõnade sisemist muutumist (№ 73 ja 74):

- Siduma: seotav, seotakse.
 Muldama: mullatav, mullatakse.
 Hindama: hinnatav, hinnatakse.
 Kordama: korratav, koratakse.
 Tõmbama: tõmmatav, tõmmatakse.
 Õmblema: õmmeldav, õmmeldakse.
 Võrdlema: võrreldav, võrreldakse.
 Nuhklema: nuheldav, nuheldakse.
 Mõtlemata: mõteldav, mõteldakse.
 Kauplema: kaubeldav, kaubeldakse.
 Vaatlema: vaadeldav, vaadeldakse.

Viima:	viidav, viiakse.
Müüma:	müüdav, müüakse.
Sööma:	söödav, süüakse.
Jooma:	joodav, juuakse.
Tooma:	toodav, tuuakse.
Lööma:	löödav, lüüakse.
Nägema:	nähtav, nähakse.
Tegema:	tehtav, tehakse.
Panema:	pandav, pannakse.

Harjutus. Kirjutage laused järgmistest sõnadest:

Lugema, siduma, taguma, nägema, tegema, müüma, viima, tooma, sööma, jooma, kuldama, tõmbama, hindama, kordama, ütlema, mõtlema, õmblema, võrdlema, kauplema, nuhtlema, vaatlema.

Eeskuju. Loetav on see, mida loetakse.

98. Harjutus. Kirjutage samasugused (№ 97) laused järgmistest sõnadest:

Kuluma, sulama, põlema, murduma, kõlbama, painuma, kustuma, närtsima, liikuma, kõikuma, vankuma, nõrkuma, muutuma, katkema, lõppema, mädanema, paranema.

Eeskuju. Mis kulub, on kuluv; mis ei kulu, on kulumatu.

Koondatud lause.

Eelseletus. Mitu lauset, mis ainult ühe liikme poolest lahku lähevad, võib üheks lauseks koondada.

Näit.: Ööpi k on laululind. Lõoke on laululind. Kuldnokk on laululind. Tihane on laululind.

Need neli lauset võib järgmisel viisil üheks lauseks kokkuvõtta: Ööpi k, lõoke, kuldnokk ja tihane on laululinnud.

Pange tähele: Koondatud lause ütlus seisab paljuses, kui aluseid on mitu, nagu selles näituses.

Teine näitus: Meri mühab. Meri lainetab. Meri virvendab. Meri keeb.

Koondatud lause: Meri mühab, lainetab, virvendab ja keeb.

Kolmas näitus: Pilved annavad vihma, rahet ja lund. Pange tähele k o m m a tarvitamist koondatud lausetes.

99. Harjutus. Koondage, nagu eespool näidatud, järgmised laused :

1. Mäed kaunistavad loodust; metsad kaunistavad loodust; jõed kaunistavad loodust; järved kaunistavad loodust.

2. Kalad elavad jõgedes; kalad elavad järvedes; kalad elavad tiikides; kalad elavad meres.

3. Koolilaps kirjutagu ilusasti; koolilaps kirjutagu puhtasti; koolilaps kirjutagu õigesti.

4. Meie metsades kasvavad kuused; meie metsades kasvavad kased; meie metsades kasvavad lepad; meie metsades kasvavad männid.

5. Põllumees künnab; põllumees äestab; põllumees lõikab.

6. Ma laulan mättal; ma laulan mäe pääl; ma laulan õhtu hilja õues.

7. Möldri sead on lihavad; lihuniku koerad on lihavad; mõisniku hobused on lihavad.

8. Orav on väle jooksmas; orav on osav ronima; orav on kärmas kargama.

9. Viletsus hüppab uksest sisse; viletsus astub aknast sisse; viletsus poeb prao vahelt sisse.

10. Selge silm aitab hädast välja; julge süda aitab hädast välja; kindel käsi aitab hädast välja.

11. Tartust saab raudteega Valka; Tartust saab raudteega Tallinasse; Tartust saab raudteega Pärnu; Tartust saab raudteega Narva.

12. Sätendavad koidutiivad kullastavad ilmamaad; sätendavad koidutiivad peletavad ööd ja udu; sätendavad koidutiivad äratavad uinujad.

13. Ma teretan sind, hommik! Ma teretan sind, kaste, suveõhk! Ma teretan sind, vaikne metsa kohin; Ma tere-tan sind, sinitaeva võlv!

14. Ema viis hälli heinamaale; ema kandis kiigu kesa pääle; ema pani käo kiigutama: ema pani suvelinnu liigutama.

Nimetus. (Hüüdalus).

Eelseletus. Kui kellelegi midagi üteldakse ja seejuures teda ennast nimetatakse, siis tuleb see **n i m e t u s** kommaga teistest sõnadest ära lahutada.

Näit.: Isa, anna neile andeks!
Miks sa nutad, lillekene?
Istuta, poeg, isa iluks põõsakene!
Õrn õõpik, kuhu tõttad sa?
Paista jälle, armas päike!

100. Harjutus. Kirjutage järgmised laused ära, tõmmake nimetustele kriips alla ja lahutage ta kommaga teistest sõnadest ära:

Ärka üles isakene! Tõuse üles taadikene! Kus sa käisid sokukene? Miks sa vilgud tähekene? Lained kuhu te ruttate? Miks sa magad mehikene? Uinu süda õnne süles! Söö sõber ära häbene! Mu süda ärka üles! Öitse ja haljenda eestlaste maa! Mu jõud sind tahan armastada! Mu lapsed ärge riielge! Kiigu liigu laevakene! Lained lahkelt lükake! Tõuka tagant tuulekene! Purjud hästi paisuge! Ma naeran teid viletsad tervisetargad! Miks tuksatad süda mul põues! Ehk tahad marjuke magada? Laena mulle kannelt Vanemuine! Oh tulge tuuled ja laulge lained! Jää vait sa valutav rind! Su üle Jumal valvaku mu armas isamaa!

